

SAU VETENSKAPLIGT PROGRAM

April 2011

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS

©SAU 2011

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION

Societas Archaeologica Upsaliensis
Kyrkogårdsgatan 8A, 753 12 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

SAU Vetenskapligt program

<i>Förord av Styrelsen</i>	4
<i>1. Inledning</i>	5
Uppdragsarkeologi under 2000-talet	6
SAUs vetenskapliga program	6
<i>2. SAUs bakgrund (åren 1998 – 2011)</i>	6
År 1998 – 2001: Starten	7
Åren 2002-2004: E4-projektet i fält och Norrortsleden	7
Åren 2005-2007: Rapportskrivande och projekt i flera län	8
Åren 2008-2010: Antikvarisk period	8
Åren 2011 - : Konsolidering och kunskapsuppbyggnad	9
<i>3. Viljan att bli bättre</i>	11
De externa granskarnas kommentarer	11
<i>4. Riktlinjer för SAUs vetenskapliga program</i>	13
Vetenskapliga förhållnings- och tillvägagångssätt	13
<i>5. Uppdragsarkeologi och universitetsarkeologi</i>	14
<i>6. Den antikvariska traditionen och uppdragsarkeologi</i>	15
Uppdragsarkeologi i praktiken	15
<i>7. Utåtriktad verksamhet och förmedling</i>	17
<i>8. Uppdragsarkeologi idag och visioner för framtiden</i>	18

SAU:s vetenskapliga program Del II

<i>Inledning</i>	19
<i>Tema Landskap</i>	20
<i>Tema Bo</i>	22
<i>Tema Liv & död</i>	25
<i>Tema Tingen</i>	27

Referenser	29
-------------------	-----------

Förord av Styrelsen

SAU:s vetenskapliga program skall visa hur en grävande institution bör förhålla sig till dokumentation av materiella kulturminnen i syfte att ta till vara ett källmaterial och sätta in det i ett vetenskapligt och tolkande sammanhang. Som empirisk metod är arkeologi både enkelt upptäckande och analytiskt avslöjande, och som humanvetenskap vetenskap både beskrivande och tolkande. Dessutom lever vi i en tid då fornlämningsbegreppet har breddats från monument och plats till område och landskap – kulturlandskapet sprider sig ut i betesmark, skogsmark, våtmark och den kustnära havsbotten.

Det vidgade fornlämningsbegreppet och dess kulturlandskap ger oss nya källmaterial som rymmer en oöverskådlig komplexitet och datamängd. Det ställer nya krav på sovrande metod och vetenskaplighet i en situation där riskerna främst är två: (1) en tendens att oreflekterat reproducerar det vedertagna och nöja sig med den nya kunskap som den spektakulära upptäckten av och till kan ge; (2) en tendens att fastna i stora datamängder som döljer sammanhang och försvåra nya tolkningar. Samtidigt förändrar det nya källmaterialet bilden av det förflutna.

I dag måste ett vetenskapligt program med andra ord främja viljan att revidera det vedertagna och låta standardiserad dokumentation samsas med nya tolkande och analytiska uppslag som bygger upp en ny och bredare, mer mångsidig syntetiserande berättelse om det förflutna och dess relation till vår egen tid. Därför måste SAU också prioritera förmedling i en tid då det unika i kontrast till det vedertagna hotar att bli den populära förmedlingens norm, trots att det egentligen är de grundläggande dragen i den förhistoriska samhällsutvecklingen som förändras. Förmedling till forskarsamhället å sin sida präglas lätt av den struktur själva fältdokumentationen baserade sig på, varför den läsare som är intresserad av att pröva materialet mot en hypotes eller sätta in det i relation till ett icke-vedertaget begrepp, har svårt att enkelt utnyttja utgrävningsrapporterna.

SAU:s program måste därför syfta till att låta utgrävningarnas vetenskapliga problemformuleringar styra förmedlingen gentemot både uppdragsgivare, allmänhet och forskarsamhälle. Målet i det kulturvetenskapliga och förmedlande arbetet är att bidra till att skapa och sprida en större och mer mångsidig syn på det förhistoriska samhället.

Styrelsen

April 2011

I. Inledning

Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) är en näringsidkande stiftelse som bedriver uppdragsarkeologi och annan konsultverksamhet. Stiftelsen stöder dessutom undervisning och forskning i arkeologi. SAU grundades år 1998 på initiativ av professor Bo Gräslund samt personal knutna till institutionen för arkeologi och antik historia vid Uppsala universitet. Stiftelsens styrelse har allt sedan dess haft en tydlig anknytning till institutionen men har vid sidan om detta även alltid innehållit t ex juridisk kompetens.

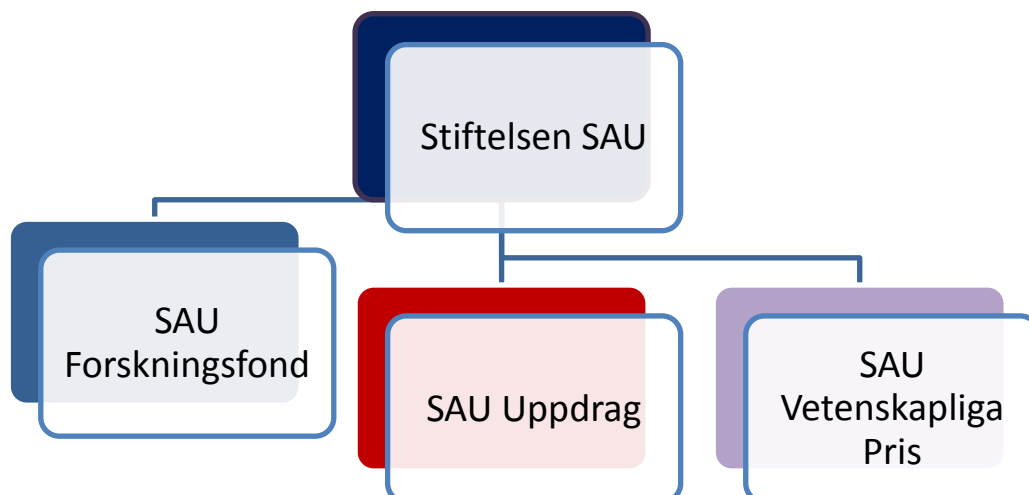
I SAUs stadgar framgår syftet med SAU tydligt. Där sägs:

§ 1 Stiftelsen har till ändamål att främja arkeologisk forskning och utbildning vid Uppsala universitet samt annan arkeologisk verksamhet såsom genom att bl a utföra utföra uppdragsutgrävningar och arkeologiska konsultuppdrag åt statliga verk, byggföretag, byggkonsortier och andra.

Anknytningen till Uppsala universitet har alltsedan starten varit av avgörande betydelse för SAUs vetenskapliga profil. Genom denna koppling har SAU tillgång till en omfattande och kompetent pool av arkeologer, såväl studenter som forskare, med vitt skiftande bakgrund och utbildning. På så sätt kan SAU aktivt verka för ett bättre utnyttjande av universitetens kompetens och erfarenheter och att denna återförs till uppdragsarkeologin. Samt *vice versa* eftersom de uppdragsarkeologiska resultaten via SAU snabbt kan komma den traditionella universitetsforskningen och –utbildningen till del.

Stiftelsen SAU ska också på ett självklart sätt ta ett långsiktigt ansvar för att stödja arkeologisk forskning genom kopplingen till universitetet. Detta sker bland annat genom att stiftelsen avsätter medel till en forskningsfond med årlig utdelning, och även för ett årligt vetenskapligt pris. Den seminarierie med inbjudna forskare som hålls vid SAU är också ett led i strävan att stödja forskningen genom att öka kunskapsutbytet mellan forskare och fältarkeologer. Närheten till universitetet underlättar också för SAU att uppfylla de myndighetskrav som finns på att bättre integrera resultaten från uppdragsarkeologin med universitetens forskning och utbildning, Alla dessa faktorer ger SAU en unik position i dagens svenska uppdragsarkeologi, en position vi är måna om att värda och utveckla.

Huvuddelen av SAU:s verksamhet sker dock inom ramen för ”SAU uppdrag”, den näringsidkande del som verkar inom arkeologi, kulturminnesvård och osteologi. Målsättningen med denna verksamhet är uttryckt i affärsidén, nämligen att bedriva: ”Uppdragsarkeologi på vetenskaplig grund med affärsmässig effektivitet”.

Uppdragsarkeologi under 2000-talet

I Riksdagens regelverk för kulturmiljövård markeras klart att uppdragsarkeologisk verksamhet inte bara skall vara kostnadseffektiv. Den ska dessutom utföras med största möjliga vetenskaplighet, och ingå som en integrerad del av de övergripande kulturpolitiska mål som lagts fast av regering och riksdag. Resultaten skall slutligen också integreras i utbildning och forskning samt förmedlas till en vidare krets.

SAUs vetenskapliga program

Syftet med SAUs vetenskapliga program är att utforma ett teoretiskt och metodiskt ramverk för den uppdragsarkeologiska verksamheten. Programmet skall ses som en strategisk, långsiktig viljeyttring att ta tillvara det uppdragsarkeologiska källmaterialets potential i en styrd och planerad kunskapsstrategi. Avsikten är att programmet ska vara både visionärt och operativt: både blicka framåt mot möjliga (nya) arkeologiska problemområden inom uppdragsarkeologin och formulera handlingsprogram kring specifika arkeologiska frågor. Programmets målgrupp är i första hand den interna personalgruppen. Ambitionen är att skapa en gemensam plattform i det interna arbetet inom SAU, utan att för den delen begränsa möjligheten till olika teoretiska utgångspunkter. Interna projekt skall kunna knyta an till programmet, men ändå utgå från de enskilda medarbetarnas intresseområden och forskningsinriktningar. Programmet ska också ge den externa läsaren en inblick i SAUs vetenskapliga strävan.

Programmet består av tre delar. Första delen kan karaktäriseras som ett teoretiskt ramverk och en bakgrund. Del två består av ett urval arkeologiska teman som bedömts vara intressanta, meningsfulla och angelägna för oss inom den uppdragsarkeologiska sektorn. Tanken är att dessa teman skall sammanlänka SAUs framtida uppdrags- och forskningsprojekt. SAU skapar på detta sätt en långsiktig och strategisk kunskapsuppbyggnad. Den avslutande del tre utgörs av ett appendix, i vilken interna SAU-projekt och medarbetares projekt kort presenteras. Programmets del I och II är levande dokument med begränsad giltighet. Efter att det har beslutats kommer det sedan att gälla under en treårsperiod och därefter revideras. De enskilda projekten i appendixet kommer att uppdateras kontinuerligt.

2. SAUs bakgrund (åren 1998 – 2011)

SAUs bildande 1998 uppmuntrades av såväl arkeologiska institutionens styrelse som Rektorsämbetet vid Uppsala universitet. Ekonomiskt startstöd i form av ett bidrag och ett lån erhöles av dåvarande Teknikbrostiftelsen (numera Innovationsbron), en statlig stiftelse med uppgift att främja företagsamhet med anknytning till universitetet. Efter två års förberedelser blev SAU registrerat på Länsstyrelsen i Uppsala den 2 november 1998. SAUs första styrelseordförande var professor Bo Gräslund, institutionen för arkeologi och antik historia vid Uppsala universitet.

I den första styrelsen satt förutom professor Bo Gräslund även docent Frands Herschend, docent Kjel Knutsson, filosofie doktor Per Lekberg, professor Göran Possnert och advokat Tomas Matsson. Bo Gräslund är fortfarande aktiv som ledamot i styrelsen, och under åren har även andra kommit att verka i styrelsen: docent Barbro Santillo-Frizell, docent Kent Andersson, fil.dr. Anneli Sundkvist, fil.dr. Anneli Ekblom, kanslichef Bengt Gustafsson, fd länsrådet Ulf Henricsson, advokat Mikael Smedeby och advokat Maria Ingelsson.

Under de år som SAU existerat har stiftelsen genomgått några tydliga ”faser”. I det följande skall tas fasta på detta när SAUs bakgrund tecknas kortfattat.

År 1998 – 2001: Starten

SAUs första år präglades av ett antal mindre och medelstora undersökningar i främst Uppsala län (t ex vid Gamla Uppsala och Ultuna – t ex Ljungkvist 2000), men även i Stockholms län (t ex vid Roteberg – Bäckström *et al* 2001), i Västmanlands län (Väg 250 mellan Köping och Kolsva – t ex Wikborg & Åhlström 2005) och i Södermanlands län (Frövik utanför Eskilstuna). Administrativt ansvarig under den inledande fasen var fil mag Helena Hulth.

Ända sedan starten bistod även SAU den arkeologiska institutionen vid Uppsala universitet på olika sätt vid seminariegrävningar. Det har dels rört sig om studenter som deltagit vid undersökningar som SAU genomfört, att personal vid SAU drivit fristående forskningsprojekt där studenter inom ramen för seminariegrävningar deltagit, eller att SAU helt enkelt bistått institutionen med redskap och utrustning.

Redan tidigt kom osteologiska analyser att bli en betydelsefull del av SAUs verksamhet och 1999 anställdes en osteolog på heltid. Denna verksamhet har sedan dess expanderat och SAU utför osteologiska analyser såväl internt som för externa beställare.

Åren 2002-2004: E4-projektet i fält och Norrortsleden

Diskussioner om E4:ans nya sträckning förbi Uppsala och norrut fördes åtskilliga år innan det slutliga beslutet att vägen skulle byggas togs. Att de arkeologiska undersökningarna skulle bli omfattande stod klart redan på ett tidigt stadium i planeringsarbetet och flera utredningar utfördes. De första särskilda arkeologiska undersökningarna i projektet genomfördes redan år 2000 (t ex Kumla, Danmarks socken; Persson *et al* 2002), men det var inte förrän i början av år 2002 som den arkeologiska projektbeskrivningen lades fast. Åren 2002 till 2004 genomfördes sedan ett stort antal undersökningar av SAU, Riksantikvarieämbetet UV GAL och UV Mitt, samt Upplandsmuseet. En speciell projektorganisation skapades för samordning, den bestod av representanter för SAU, UV GAL och Upplandsmuseet.

För SAUs vidkommande innebar E4-projektet att organisationen genomgick en mycket stor förändring och växte på ett närmast explosionsartat sätt. Från 5 anställda till 45 på mycket kort tid. SAU genomförde inom ramen för E4-projektet större undersökningar vid Vaxmyra, Kyrsta, Trekanten, Sommaränge Skog, Bålmyren, Stormossen samt Postboda. Undersökningarna berörde boplots- och gravkomplex från mesolitikum till medeltid.

Parallellt med detta stora projekt utförde SAU under samma period flera omfattande arkeologiska undersökningar inom ramen för projektet Norrortsleden i Stockholms län. Även här samarbetade SAU med andra aktörer, i det här fallet UV Mitt, Arkeologikonsult AB och Stockholms länsmuseum. De undersökningar som SAU genomförde inom ramen för Norrortsledsprojektet var bl a Lilla Sylta och Karby, Fresta sn.

När verksamheten var som mest omfattande, säsongen 2003, var cirka 70 personer anställda inom SAU. Verksamhetschef var från och med december 2001 fil dr Jan Apel. Styrelsen bestod under perioden av Frands Herschend, Bo Gräslund, Kent Andersson, Kjell Knutsson, Göran Possnert, Mikael Smedeby. 2003 valdes fil dr Anneli Sundkvist in i styrelsen.

Ett flertal seminarier och konferenser hölls vid SAU under denna period, med den internationella stenteknologiska konferensen *Skilled production and Social Reproduction* i augusti 2003 som den mest omfattande. I denna konferens deltog forskare från Europa, Nord- och Sydamerika samt Australien (se Apel & Knutsson 2006).

Som ett led i stödandet av arkeologisk forskning instiftades SAU 2003 en forskningsfond som årligen skulle utlysa medel till forskare, doktorander och arkeologer. Fonden har sedan starten delat ut forskningsmedel såväl till konkreta projekt som till konferensresor och tryckningskostnader för avhandlingar och andra publikationer.

Åren 2005-2007: Rapportskrivande och projekt i flera län

Åren närmast efter E4- och Norrortsleds-projektens fältsäsonger karaktäriserades av omfattande rapport- och artikelskrivande. I stort sett alla SAUs ”steg 1”-rapporter var klara och tryckta vid utgången av år 2006 (Exempel *E4-rapporter*: Darmark & Sundström 2005; Eklund 2005; Sundström & Darmark 2005; Engström & Wikborg 2006; Guinard & Vogel 2006; Onsten-Molander & Wikborg 2006a; Onsten-Molander & Wikborg 2006b; Schmidt Wikborg 2006; Sundström *et al* 2006; Forsman & Victor 2007; *Norrortsledens-rapporter*: Engström & Pettersson 2005; Pettersson & Eklund 2005; Victor *et al* 2005).

Fördjupningsarbetena i E4-projektet samlades sedan i fyra tematiska ”steg 2”-volymerna, som de tre deltagande institutionerna hade ett delat ansvar för. Medarbetare från SAU ansvarade som redaktörer för de första två volymerna: *Stenåldern i Uppland* (Stenbäck 2007) och *Att nå den andra sidan* (Notelid 2007).

Parallellt med skrivarbetet med rapporterna och fördjupningsartiklarna genomförde SAU större arkeologiska undersökningar i Örebro, Västmanlands, Gävleborgs och Södermanlands län. I Örebro undersöktes 2004 och 2005 med anledning av omläggande av väg E18 utanför Örebro omfattande boplatsområden från såväl sten- som järnålder (Darmark *et al* 2010; Pettersson 2010; Stenbäck 2010). Vid Skälby utanför Västerås, Västmanland undersöktes 2006 delar av ett mycket stort boplatsområde från huvudsakligen äldre järnålder (Onsten-Molander 2008) och vid Sofiedal 11, Valbo utanför Gävle skedde en undersökning av en gropkeramisk boplat 2007 (Darmark *et al* 2011). Något senare samma år påbörjades och avslutades undersökningar av två större fornlämningar vid Påljungshage utanför Nyköping. Det rörde sig dels om en tidigneolitisk boplat, dels om ett gravfält från huvudsakligen bronsålder. Till detta kommer de undersökningar som genomfördes för omläggningen av E18 utanför Enköping i Uppland. Där skedde undersökningarna 2005 och 2006 och berörde bland annat skärvstenslokaler (Darmark & Vogel 2008).

Bo Gräslund avgick 2005 som ordförande och till ny styrelseordförande valdes professor Frands Herschend, institutionen för arkeologi och antik historia vid Uppsala universitet. I samband med detta instiftades SAUs vetenskapliga pris som årligen skall utdelas till dess att kapitalet uttömts. Priset ska belöna en eller flera forskare som gjort insatser inom svensk arkeologi och dessa skall ha präglats av självständighet och vetenskaplig insiktsfullhet. SAU ser det vetenskapliga priset som en strategisk satsning för att stimulera bred forskning kring det arkeologiska källmaterialet. Genom valet av pristagare markerar SAU det uppdragsarkeologiska materialets stora vetenskapliga potential, och hur detta har bidragit till att förändra vår uppfattning om forntiden. Det första priset delades ut 2006 och gick till fil.dr. Maria Petersson.

Jan Apel avgick som SAUs verksamhetschef 2007-06-30 och ersattes av docent Kent Andersson.

Åren 2008-2010: Antikvarisk period

Även före den ekonomiska tillbakagången som drabbade världsekonomin 2008 märktes en minskning av antal och omfång av arkeologiska undersökningar i Mälardalen. Den ekonomiska nedgången gav också återklang i den uppdragsarkeologiska verksamheten. Uppdragen blev färre och generellt sett mindre. Man skulle för SAUs del kunna tala om en antikvarisk period, där 2008 och 2009 karaktäriserades av mindre utredningar och förundersökningar vars främsta syfte har varit rent antikvariska: att skapa beslutsunderlag för länsstyrelser och samhällsplanerare. Uppdragen har även fortsättningsvis varit i flera län, och 2009 och 2010 genomförde SAU även ett antal undersökningar i Östergötlands län i samband med ny- och ombyggnationen av väg 50 (tidigare väg 32).

Uppdragets mycket snäva kostnadsramar och specifikt antikvariska frågeställningar har givit litet eller inget utrymme för mer vetenskapliga frågor. Några undantag till denna regel fanns och SAU

genomförde 2008 en undersökning av en gropkeramisk boplats vid Norslunda, Arlanda (Stenbäck & Vogel 2010) samt av boplatsslämningar från yngre järnålder vid Ultuna. Vid sistnämnda undersökning undersöktes delar av en boplats med högstatusföremål. Detta är första gången som sådan bebyggelse kunnat konstateras i Ultuna vilket gör undersökningens vetenskapliga värde stort. Vid Skälby (2009) och vid Giltuna (2010), båda utanför Västerås, utförde SAU två nya större boplotsundersökningar. Den vid Skälby var i nära anslutning till 2006 års undersökning och har genererat en ambitiös populärvetenskaplig bok med omfattande illustrationer. Under 2010 slutundersöktes även ett flertal lokaler med boplots- och gravlämningar daterade till brons- och järnålder i Rasbo socken, Uppland, i samband med utbyggnad av riksväg 288:a. Även dessa kommer ge utrymme för fördjupade studier av den förhistoriska utvecklingen i regionen.

Under 2008 genomfördes den första fältsäsongen i forskningsprojektet "Arbets-skador och tungmetallförgiftningar i 15-1600-talets Sverige. Med utgångspunkt i befolkningen i Sala gruvby". Projektet är ett samarbetsprojekt mellan SAU och osteologiska avdelningen vid Stockholms universitet och genomfördes 2008 som en kombinerad forsknings- och seminariegrävning vid den avhysta begravningsplatsen i anslutning till Sala gruvby. Projektet är helt externfinansierat. Projektet fortsatte även 2009 och 2010, med avslutande utgrävning planerad till hösten 2011. Ylva Bäckström har formulerat en forskningsansökan anknuten till avdelningen för historisk osteologi vid Lunds universitet med utgångspunkt i projektet. I december 2010 meddelade Berit Wallenbergs stiftelse att de kommer att finansiera denna doktorandtjänst.

SAU arrangerade tillsammans med Römisch-Germanisches Zentralmuseum (RGZM) i Mainz, Tyskland ett internationellt forskningssymposium om kvinnliga elitgravar under järnåldern med titeln "*Weibliche Eliten im ersten nachchristlichen Jahrtausend*" i juni 2008. Symposiet lockade en mängd deltagare från norra och östra Europa.

I samband med firandet av att SAU funnits i 10 år anordnades också hösten 2008 ett jubileumssymposium med temat "Svensk uppdragsarkeologi 2009-2019. Föredragshållare från olika sektorer inom uppdragsarkeologin inbjöds att reflektera över framtidens uppdragsarkeologi.

De fyra ovannämnda perioderna kan ses som olika utvecklingsfaser för SAU som organisation. Den första fasen kan i sammanhanget beskrivas som en etableringsfas där organisationen fick sin struktur. Fas två utgjorde en kraftig expansionsfas då verksamheten framför allt tack vara ett enstaka stort exploateringsföretag växte betydligt. Den tredje och fjärde fasen kan delvis betraktas som en reaktion på expansionsfasen men också som början på en konsolidering. Mot denna bakgrund anser vi det vara lägligt att göra en avstämning, reflektera över framtiden och formulera detta vetenskapliga program.

Åren 2011 - : Konsolidering och kunskapsuppbyggnad

I september 2010 avgick Kent Andersson som verksamhetschef och valdes senare in som suppleant i styrelsen. Ny verksamhetschef blev fil.dr. Åsa M Larsson. I samma veva flyttade SAU från sina lokaler i Gamla Prefektvillan i Botaniska Parken. Först till tillfälliga lokaler i Gamla Observatoriet i väntan på renovering av de permanenta nya kontorslokalerna, och sedan i juli 2011 till Gula Villan, Engelska Parken.

De förändringar SAU genomlevt sedan bildandet återspeglas i de genomgripande förändringar kulturminnesvården i allmänhet upplevt under samma period. Anbudsarkeologin har etablerats på bred front med åtskilliga aktörer på banan: från statliga enheter och länsmuseum, till aktiebolag, privata firmor och stiftelser. Samtidigt har den digitala revolutionen medfört nya former för dokumentation och registrering, samt nya möjligheter att via GIS sammanställa och analysera data. Detta har inneburit att uppdragsarkeologiska kontor har delvis nya utmaningar att beakta i former av samarbetsprojekt, kunskapsuppbyggnad och arkivering.

Kraven har även ökat från det omgivande samhället i allmänhet och länsstyrelserna i synnerhet att uppdragsarkeologins kostnader måste motsvaras av en tydlig återkoppling i form av kunskapsuppbyggnad, utvärdering och inte minst förmedling. En positiv aspekt är att arkeologen synliggörs som mer än bara en specialist som tillvaratar artefakter. En negativ aspekt är att arkeologer förväntas uppfylla allt fler krav och skapa produkter som tilltalar en allt bredare målgrupp. Detta medför ökat behov av att prioritera och organisera verksamheten så att produktionen håller en fortsatt hög kvalitet inom utsatta tidsramar, samtidigt som SAUs högutbildade och engagerade medarbetare måste få möjligheter till fördjupning, kompetensutbildning och metodutveckling.

Det vetenskapliga programmet kommer att fungera som ett led i att arbeta med kompetens- och kunskapsutveckling inom verksamheten. Under 2011 börjar vi implementera programmet och initiera ett flertal interna projekt av olika omfattning, för att ge personalen möjlighet att fördjupa sig inom sina intresseområden och bidra till ämnets kunskapsuppbyggnad. Som ett led i att följa upp och utvärdera detta kontinuerligt utsågs Niklas Stenbäck i november 2010 till forskningssamordnare vid SAU.

3. Viljan att bli bättre

SAUs ambition är att fortlöpande förbättra verksamheten, både i fråga om vetenskaplig kvalitet och kostnadseffektivitet. Genom att ha välfungerande projektuppföljningssystem grundläggs möjligheterna att utföra maximala insatser inom givna budgetramar. Det är därför nödvändigt att ha sådana system inarbetade i verksamheten, liksom att kontinuerligt förbättra dessa system. Den ekonomiska delen inom projektuppföljning är mer eller mindre standard inom all näringsidkande verksamhet. SAU strävar dessutom – i likhet med universitetsvärlden – att kontinuerligt arbeta med utvärderings- och granskningssystem rörande verksamhetens vetenskapliga kvalitet.

De externa granskarnas kommentarer

Som ett led i målsättningen att upprätthålla en hög vetenskaplig kvalitet i rapportarbetet inbjöd SAU år 2006 fyra externa granskare att läsa, kritiskt granska och kommentera huvuddelen av SAUs slutundersökningsrapporter från E4-projektet. De fyra var Charlotte Damm, Tromsø universitet, Joakim Goldhahn, Högskolan i Kalmar, Per Ole Rindel, Københavns universitet och Einar Østmo, Kulturhistoriskt museum, Oslo universitet.

Granskarna var överlag mycket positiva till både rapporternas innehåll och form. De framhåller dem som av hög vetenskaplig kvalitet och ansåg att de hade mycket hög klass även sett ur ett internationellt perspektiv. Kommentarererna varierade emellertid mellan de olika granskarna i fråga om detaljnivå, liksom ifråga om bakgrundskunskap kring den svenska uppdragsarkeologins förutsättningar.

Vid formulerandet av SAUs vetenskapliga program har vi tagit fasta på några av de saker som de externa granskarna framhöll kunde förbättras i rapporterna och i det fortsatta vetenskapliga arbetet. Nedan följer därför en kort sammanfattning och ett urval av granskarnas förslag och kommentarer.

Joakim Goldhahn lyfte fram avsaknaden av ett vetenskapligt program där SAU kunde profilera sig *visa vi* andra aktörer inom uppdragsarkeologin. Han menade vidare att en mer uttalad och långsiktig undersökningsstrategi inom det arkeologiska området, t ex beträffande införlivandet av stenteknologiska studier i undersökningarna, skulle kunna ge en ökad tyngd åt undersökningarna. Förmedlingen av resultaten, via hemsidan till en bredare publik samt via nedladdningsbara pdf:er till forskningsvärlden, framhölls även som en möjlighet att ge resultaten från undersökningarna större spridning och bättre genomslag.

Einar Østmo framhöll att man inom uppdragsarkeologin borde formalisera en oberoende kritisk granskning som en integrerad del av projektarbetet. På så sätt skulle resultaten kunna förbättras och få större vetenskaplig tyngd.

Charlotte Damm poängterade hur resultaten i rapporterna har givits ett vidare intresse bland annat genom att de tillämpade analysmetoderna, t ex stenteknologiska analyser. På så vis blir rapporterna inte bara betydande på det lokala planet utan även för en större vetenskaplig publik. Hon pekar också på det reflexiva tillvägagångssätt som tillämpats och framhåller fördelarna med detta sätt att närma sig och förstå fornlämningen. Hon understryker också att ett ärligt redovisande av resultaten, där även ”negativa” utfall finns med, är en styrka. Detta underlättar framtida forskning som kan bygga vidare på de ”goda” resultaten men slipper göra om de ”dåliga” erfarenheterna. Damm efterlyser också en målgruppsdiskussion där man frågar sig vem rapporten riktar sig till. Målgruppen kan vara styrande för hur rapporten skall utformas.

Per Ole Rindel lade tonvikt vid hur resultaten förmedlas och menade bland annat att detta överförande från den uppdragsarkeologiska institutionen till användarna skulle underlättas om man jobbade efter mer standardiserade mallar gällande hur data presenteras. Då blir resultaten

lättare att ta till sig och det blir enklare för en användare att jämföra den ena undersökningen med den andra.

Sammanfattar man mycket kortfattat skulle man kunna säga att en av de mer centrala slutsatserna var behovet av ett vetenskapligt program, uttryckt direkt eller indirekt. Ett utfall av de externa granskarnas kommentarer kring hur vi kan bli bättre i vår verksamhet kan därför sägas vara detta formulerande av SAUs vetenskapliga program. Andra påpekanden har resulterat en högre grad av standardisering kring rapportupplägget, hur hemsidan används etc.

4. Riktlinjer för SAUs vetenskapliga program

Behovet av ett vetenskapligt program, en riktlinje för det vetenskapliga arbetet vid SAU, har funnits länge. Ett program av det här slaget ger en möjlighet att visa vad SAU anser viktigt att arbeta med kritiskt, kontinuerligt och fördjupande. Programmet ger samtidigt en möjlighet att införliva de enskilda undersökningsprojekten i en långsiktig kunskapsstrategi som inte baserar sig på *ad hoc*-lösningar eller som styrs av individuella särintressen eller kompetens. Istället ges projekten möjlighet att bli en länk i något större och blir därför, hur små de än kan tyckas i sin enskildhet, viktiga. Inte längre isolerade undersökningar utan en del av en långsiktighet som präglas av en vilja att skapa ny, meningsfull och efterfrågad kunskap.

SAU är en organisation som rymmer en stor vetenskaplig mångfald. Detta är en av SAUs största tillgångar, en garanti mot alla former av likriktning. En pluralistisk miljö ställer krav på högt i tak och vida vetenskapliga ramar att röra sig inom. SAUs vetenskapliga program speglar detta. De teoretiska utgångspunkterna som redovisas som en bakgrund är inte rigida och de teman som utgör stommen i programmet är formulerade på ett sådant sätt att de snarare skall skapa frihet och stimulans, än verka hämmande och tvingande.

Vetenskapliga förhållnings- och tillvägagångssätt

Vetenskap (lägty. *Wetenskap*, eg. 'känndom', 'kunskap'), organiserad kunskap; som verksamhet ett systematiskt och metodiskt inhämtande av kunskap inom ett visst område.

Nationalencyklopedin

Vid ett internt SAU-seminarium år 2005 presenterade ett antal inbjudna forskare hur de – var och en för sig – såg på vetenskap och vetenskaplighet. SAUs personal fick också möjlighet att vid detta tillfälle diskutera dessa frågor med dem. Forskarna var sociologen Doanald Broady (Uppsala) och arkeologerna Håkon Glørstad (Kulturhistoriskt museum, Oslo), Kerstin Lidén (Stockholm), Evert Baudou (Umeå), Lena Holm (Umeå) samt Frands Herschend (Uppsala). Kontentan av föredragen och de efterföljande diskussionerna var bland annat den paradoxala slutsatsen att det är problematiskt att definiera vad vetenskaplig är. Det är däremot något mindre problematiskt att avgöra vad som är vetenskapligt alternativt icke-vetenskapligt.

Både bland SAUs medarbetare och inom styrelsen finns högst varierande teoretiska synsätt representerade. Trots detta finns det ändå några grundprinciper och centrala punkter som kan lyftas fram i synen på ett vetenskapligt förhållnings- och tillvägagångssätt, och som har särskild betydelse för svensk uppdragsarkeologi idag:

”Att närma sig”

Att ha förmågan och viljan att revidera det vedertagna. Här inräknas ett kritiskt förhållningssätt till vetenskapligt arbete, källkritik och förmåga till problematiserande.

”Att utföra”

Att skapa tydligt formulerade syften och frågeställningar som bidrar till att skapa ny och meningsfull kunskap.

Att arbeta med metodisk stringens och relevans (urval), d v s att i arbetet tillämpa en vedertagen, god vetenskaplig praxis som resulterar i kontrollerbara data och resultat.

”Att avsluta och lämna vidare”

Att tillgängliggöra, d v s öppenhet och fullständighet i fråga om redovisning av analyser och resultat (både starka och svaga sidor), så att andra kan värdera och kritiskt granska resultaten.

5. Uppdragsarkeologi och universitetsarkeologi

Uppdragsarkeologin och dess professionalisering i Sverige har sin bakgrund i etableringen av de grävande enheterna inom Riksantikvarieämbetet på 1960-talet. Fram till början av 1990-talet var uppdragsarkeologins uppgift framför allt att dokumentera borttaganden av fornlämningar (antikvariskt uppdrag – se nedan), men numera framhålls att uppdragsarkeologin även är en del i forskningsprocessen (vetenskapligt uppdrag) (för diskussion, se t ex SOU 2005:80).

Ibland dryftas frågan huruvida uppdragsarkeologin och universitetsarkeologin är två olika arkeologier. Detta bygger självfallet på en mycket stark förenkling, som bland annat bortser från det faktum att de som verkar inom uppdragsarkeologin i många fall är knutna till universiteten och att många uppdragsarkeologer använder det material de egenhändigt tagit fram i sin forskning. Skotten är därför aldrig vattentäta och en verklig polarisering existerar inte. Men det kan trots detta finnas skillnad mellan den forskning som bedrivs inom de olika institutionerna, baserad på skilda förutsättningar. Och detta kan få till följd att två ”skilda” typer av arkeologi existerar.

En av de största skillnaderna, som ofta omnämns, mellan universitetsforskningen och den forskning som bedrivs vid de uppdragsarkeologiska institutionerna utgörs av de empiriskt relativt storskaliga undersökningar inom uppdragsarkeologin jämfört med de småskaliga, detaljerade forskningsgrävningarna. Lars Ersgård (2006:16ff) påpekar också att uppdragsarkeologin – främst p g a administrativa orsaker – oftast intar ett mer regionalt perspektiv. Båda iakttagelserna är säkerligen korrekta. Det finns olika förutsättningarna för uppdragsarkeologin och för universitetsarkeologin. Detta kan innebära att olika frågor lämpar sig olika väl att undersöka inom respektive verksamhet. Uppdragsarkeologin har goda möjligheter att utföra storskaliga empiriska undersökningar i fält men saknar ofta tid till fördjupade studier, i synnerhet teoretiska. För universitetsarkeologins del är det i allmänhet tvärtom. Det är således inte fråga om två olika arkeologier. Istället är, om man generaliserar, förutsättningarna och strukturerna så olika att det påverkar möjligheterna till resultat.

Vilka konsekvenser får då uppdrags- och universitetsarkeologins olika strukturer inom respektive verksamhetsområde ur ett sociologiskt perspektiv? Evert Baudou har i sin studie över arkeologihistorien i Norden reflekterat över arkeologin som ”fält” utifrån sociologen Pierre Bourdieus synsätt och analytiska användning av detta begrepp. Baudou menar att arkeologin som vetenskapligt ämne kan betraktas som ett autonomt fält, men även som ett subfält inom kulturmiljövårdens fält (Baudou 2004:21ff). Kanske är det så att uppdragsarkeologin och universitetsarkeologin med dess olika positioneringar över tid skulle kunna utvecklas till två olika ”fält” enligt Bourdieus definition, om inte dess utövare aktivt försöker verka emot detta.

6. Den antikvariska traditionen och uppdragsarkeologi

Antikvarisk

1. som avser forntida förhållanden och fornsaker
2. som följer vedertagna principer för behandling av fornlämningar
(Nationalencyklopedin)

Antikvariskt är ett så pass vanligt förekommande ord och ett så centralt begrepp inom den arkeologiska praktiken att man sällan reflekterar över dess betydelse. Enklart är som oftast att säga att det är ett mångtydigt begrepp, vilket även Nationalencyklopedins definition ovan antyder. Men om vi inte nöjer oss med det utan istället försöker att specificera dess betydelse inom den arkeologiska verksamheten i Sverige idag, så kan vi börja med att utifrån en etymologisk betraktelse konstatera att begreppets betydelse/-er har förändrats under århundradenas gång. Det har dock alltid varit förbundet med synen på det förflutna, i första hand antiken. De estetiska och historiska intressena av antiken, från renässansen och århundradena därefter, är själva grunden för den antikvariska traditionen (och arkeologiämnet) i Europa, vilket också inbegriper en starkt idealiserande bild av antiken (se t ex Andrén 1997:20ff). Bevarande av lämningar och ideal från en ärorik forntid är därför historiskt sett centrala aspekter inom den antikvariska tanketraditionen även i Sverige (se t ex Jensen 2002). Den antikvariska delen av arkeologin är således tydligt politiskt motiverad.

Den ”vetenskapliga revolutionen” och en alltmer sekulariserad världsbild de senaste århundradena har visserligen till stor del förändrat och professionaliserat arkeologiämnet. Men även fortfarande baseras idén om den antikvariska praktikens egenvärde på klassiska bildningsideal i den europeiska (borgerliga) tanketraditionen. Framhållandet av nationell och/eller lokal identitet (ibland även personlig identitet), liksom fornlämningarnas estetiska värden, har därför sitt ursprung i den antikvariska traditionen, inte i ett vetenskapligt förhållningssätt.

Den antikvariska tillämpningen innebär således att man följer punkt 2 i ovan nämnda definition, bland annat i form av standardiserad dokumentation. Tillvägagångssätten med standardiserad dokumentation som förespråkades under 1960- och 70-talen hade i första hand sin upprinnelse i ett antikvariskt förhållningssätt – inte i ett prövande vetenskapligt förhållningssätt. Istället skedde ett objektivt insamlande av observationer och data där den vetenskapliga bearbetningen och analysen sågs som en separat del som skulle ske utanför de grävande institutionerna.

Uppdragsarkeologi i praktiken

Utgångspunkten, eller motivet, i ett antikvariskt förhållningssätt kan således karaktäriseras som att *bevara* – dvs ett värderande – även om det i den uppdragsarkeologiska praktiken ofta innebär ett bevarande i en annan form än den rent fysiska. I ett vetenskapligt förhållningssätt däremot är utgångspunkten att *problematisera / analysera*. Dessa båda ingångar till materialet inryms emellertid i dagens arkeologiämne – som två sidor av samma mynt – men har, som sagt, teoretiskt helt skilda utgångspunkter. Detta dualistiska förhållande gäller den arkeologiska praktiken på olika nivåer, exempelvis i det vardagliga fältarbetet genom att både arbeta med att revidera det vedertagna och använda sig av standardiserad dokumentation.

Både det vetenskapliga och det antikvariska förhållningssättet måste således hanteras inom den uppdragsarkeologiska verksamheten. Detta är inte helt oproblematiskt, vilket också innebär att en viss sammanblandning av de olika uppdragen (målsättningarna) lätt uppstår.

Ola Jensen skriver t ex i boken *Fornlämningarnas historia*. En exposé över 400 år att:

”Vad som också har kommit att prägla fornlämningsbegreppet är att man vid en antikvarisk bedömning både måste ta hänsyn till lämningarnas vetenskapliga värden (preparatsvärden) och till de känslö- och upplevelsevärden (pietetsvärden) de kan tänkas ge upphov till.”

(Jensen 2006:10)

Tyngdpunkten på det ena eller det andra av de båda förhållningssätten både kan och bör därför variera, liksom vara tydligt uttalad, vid olika slags undersökningar inom den uppdragsarkeologiska processen, d v s särskild utredning, förundersökning och särskild undersökning. Särskilda utredningar och förundersökningar bör i första hand formulera deskriptiva mål samt utföras utifrån ett antikvariskt förhållningssätt. Särskilda undersökningar däremot kan formulera både deskriptiva och vetenskapliga mål, liksom mål kring förmedling, beroende på fornlämningens potential. Förmedlingens betydelse är en nyhet i de föreskrifter som används sedan 2008-01-01.

7. Utåtriktad verksamhet och förmedling

Vid ett internt SAU-seminarium år 2007 diskuterades förmedling i olika former, både gentemot den historieintresserade allmänheten och mot forskarvärlden. Vi resonerade bl a kring skrivandet, bilder, film och olika målgrupper. Föredragshållare var språkgranskaren Gunilla Åkeson och vetenskapsjournalisten Maja Hagerman.

I RAÅs nya föreskrifter framhålls uppdragsarkeologins roll att förmedla arkeologiska rön till allmänheten. I den tidigare nämnda distinktionen av fornlämningarnas vetenskapliga respektive känslö-/upplevelsevärden inryms därmed också två olika förmedlingsvärden eller egenskaper. Vi kan antingen förmedla vetenskapliga resultat och tolkningar på ett för en lekman begripligt sätt (d v s populärvetenskapligt), eller så kan vi framhäva unika upplevelser av arkeologiska material.

Att skriva och förmedla på ett populärvetenskapligt sätt är dock inte lätt. Det krävs att man behärskar både de vetenskapliga momenten och de förmedlande medierna. Detta gäller allt från att ha ett välformulerat och välanpassat språk till att känna till grunderna för kommunikation av information. Förmedling är därför ingen enkel uppgift, men en uppgift som måste tas på största allvar och som måste utföras på ett professionellt sätt. Förmedling utgör en stor del av de aktiviteter som kan samlas under begreppet ”utåtriktad verksamhet”. En viktig aspekt av detta är att verksamheten inte får vara en enkelriktad monolog, utan även måste inkludera möjlighet till dialog, respons och återkoppling. SAU anordnar visningar av utgrävningar, informerar media, samarbetar med hembygdsföreningar och deltar i olika typer av populärvetenskapliga sammanhang.

Under 2011 har SAU även börjat utveckla social media som ett hjälpmedel för sin utåtriktade verksamhet. Grävdagböckerna som tidigare postades på hemsidan samlas nu på en gemensam blogg, med möjlighet för besökare att kommentera och leta sig vidare med hjälp av givna kategorier (t ex typ av fornlämning, plats, landskap, metodik). Även Facebook och Twitter används på ett integrerat sätt med bloggen och hemsidan för att nå ut med information och nyheter till intresserade och engagera dem, istället för att vi inväntar att de ska söka upp oss.

Ett problem i sammanhanget är emellertid den generella synen på populärvetenskap och dess status i relation till forskning. För att den populärvetenskapliga förmedlingen ska kunna bli mer omfattande och få högre kvalitet måste dess status höjas. Detta gäller såväl i ett antikvariskt sammanhang som i ett akademiskt. De som investerar tid, pengar och resurser på att utveckla utåtriktad verksamhet och förkovra sig pedagogiskt och litterärt ska inte behöva uppleva att detta sänker deras chanser till en karriär.

SAUs länk till universitetet och dess ”tredje uppgift” skapar möjlighet för populärvetenskaplig förmedling i samarbete med universitetet. Detta är en intressant möjlighet vars potentialer är stora. Genom samarbete med skilda museer och uppdragsgivare har också SAU möjligheter och förutsättningar att förmedla resultaten från sina undersökningar i utställningsform.

8. Uppdragsarkeologi idag och visioner för framtiden

Uppdragsarkeologin i Sverige idag baseras på Kulturminneslagen (KML 2 kap). Staten – genom de olika länsstyrelserna – styr den uppdragsarkeologiska verksamheten genom denna lag, och tillämpningen regleras av *Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2 kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.* (Beslutad den 8 oktober 2007) samt *Handbok för uppdragsarkeologi* (d v s tillämpningen av RAÄs föreskrifter och allmänna råd).

Uppdragsarkeologin i Sverige har väl inarbetade rutiner för att bedriva bra antikvarisk, vetenskaplig och förmedlande verksamhet. Statsmaktens stöd, liksom den historieintresserade allmänheten, utgör dessutom en form av garanti för detta.

För att kunna bedriva högkvalitativt arbete inom uppdragsarkeologins ramar behövs dock:

- Lagar och föreskrifter som reglerar verksamheten och är tydliga, stringenta, relevanta och följs i praktiken.
- Rollfördelningen mellan skilda aktörer måste vara tydligt uttalade. Inte minst måste Riksantikvarieämbetets myndighetsroll stärkas och dess stödfunktion gentemot exempelvis Länsstyrelserna förtydligas. Det finns ett stort behov av en fristående kontrollmyndighet som kan utvärdera beslut, genomförande och resultat.
- Oberoende gransknings- och uppföljningssystem av de vetenskapliga och antikvariska alstren som uppdragsarkeologin producerar. Detta kan förslagsvis ske genom tillkomsten av oberoende tidskrifter i branschen med *referee*-system och ökad användning av olika granskningskommittéer.
- Systematiska och formaliserade kontakter med universitetsarkeologin i högre utsträckning som integreras i den uppdragsarkeologiska verksamheten, både när det gäller forskning och utbildning.
- För att bibehålla både trovärdighet och integritet måste den vetenskapliga kvaliteten i verksamheten stå i fokus.

Ovan nämnda punkter avser den svenska uppdragsarkeologiska verksamheten i stort, men gäller också arbetet internt inom SAU.

SAU:S VETENSKAPLIGA PROGRAM

DEL II

Inledning

Del två av SAU:s vetenskapliga program består av fyra arkeologiska teman. Dessa teman är inte formulerade utifrån några kulturpolitiska mål, utan visar snarare på SAU:s prioriterade forskningsområden inom det uppdragsarkeologiska fältet. De olika temana består av korta sammanfattningar och reflektioner kring aktuella forskningslägen, särskilt i fråga om metoder, samt idéer, riktlinjer och visioner kring SAU:s uppdragsarkeologiska forskning gällande dessa områden. Forskningsområden ska dock inte ses som separata delämnen, utan kan snarast betraktas som närmandet emot samma företeelser och problem, men från olika håll.

Inom ramen för varje tema har sedan olika – större eller mindre – forskningsprojekt formulerats utifrån specifika problem inom respektive forskningsområde. Projekten är knutna till enskilda medarbetare inom SAU och i vissa fall ingår även externa forskare. Dessa SAU-projekt förändras kontinuerligt och finns presenterade kortfattat på hemsidan. Varje tema kan således ses som en sammanhållande ingress till ett antal olika SAU-projekt.

Våra fyra teman är:

Landskap

Bo

Liv & död

Ting & Hantverk

Tema Landskap

Begreppet landskap – ”en helhet bestående av såväl naturgivna som kulturbundna inslag som är ett påtagligt och karaktäristiskt resultat av samspelet mellan ett specifikt samhälle, dess kulturella preferenser och potential samt de naturgeografiska förutsättningarna” (NE).

Innebörden av landskapsbegreppet har förändrats under historiens gång – inte minst under de senaste decennierna. Detta gäller inom arkeologifämnet men kanske ännu tydligare inom geografifämnen. Alltsedan uniformitarianismens dagar under 1700-talet och början av 1800-talet har forskningen kring människans och geologins historia tidvis varit sammanlänkade. Så är fallet fortfarande angående exempelvis frågan om strandlinjeförskjutningen och strandbundna stenåldersboplatser. Geografins fortsatta teoretiska och metodiska utveckling under 1900-talet har också i hög grad påverkat arkeologifämnet, exempelvis var *New Archaeology* under 60- och 70-talen också influerad av *New Geography* (se t ex Conolly & Lake 2006:7).

Före *New Archaeology*, eller den processuella arkeologin, betraktades landskapet snarast som en yta som fylldes med olika ”objekt”, som t ex gravfält och boplatser. I och med den processuella arkeologin kom systemtänkandet in i landskapsbegreppet, d v s man delade upp landskapet mera systematiskt i olika delar, oftast utifrån resurser och resursutnyttjande. Dessa kunde därefter sammanfogas till olika system, ofta baserade på ekonomi. Landskapsrummet var något konkret och blev ett analytiskt redskap. Den postprocessuella arkeologin under 80- och 90-talen var i mångt och mycket en motreaktion mot vad som uppfattades som avsaknaden av mentala och kognitiva dimensioner inom den processuella arkeologin, t ex i dess landskapsanalyser (för diskussion, se t ex Ucko & Layton 1999). Problemet för den postprocessuella arkeologin har framför allt varit att hitta trovärdiga alternativa analysmetoder. Just landskap har dock varit föremål för flera försök utifrån särskilt fenomenologiska perspektiv (t ex Tilley 1994, Bradley 2000) – lyckade enligt vissa, mindre lyckade enligt andra. Bortsett från skilda betraktelsesätt kring epistemologi och ontologi, inklusive metodproblem, kan man kritisera den postprocessuella landskapsarkeologin för den omvända likformigheten i att inte överhuvudtaget beakta naturresurser och ekonomi.

Hur har då landskapsarkeologin utvecklats på senare år? Enligt Karl-Johan Lindholm (Uppsala universitet/SLU) kan landskapsarkeologin idag, precis som arkeologifämnet i övrigt, karaktäriseras som en mångfald av perspektiv, i vilka både fysiska och mentala landskap beaktas. Diskussionen handlar inte minst om växelverkan mellan människan och den fysiska omgivningen. Lindholm menar att sådana landskapsperspektiv syns särskilt inom ämnet historisk ekologi, men också bland arkeologer i länder utanför Europa, t ex i Afrika och Sydamerika. Där innehåller de kulturhistoriska perspektiven ofta en miljö- eller landskapsaspekt (Lindholm, muntligen). Människan påverkar den fysiska omgivningen, men den fysiska omgivningen påverkar också människan (se t ex Balée 2006). Landskapet anses m a o inte längre bestå av en mängd passiva delar eller ”objekt”, utan delarna är också ”subjekt” som påverkar människan. Relationerna kan sägas skapa rummet.

Kulturminnesvården har också gått från att hantera enskilda objekt till hela miljöer, d v s kulturmiljöer. Att betrakta de förhistoriska kulturlandskapen som ”helheter”, som inkluderar en mängd olika aktiviteter och naturformationer, innebär dock antikvariska gränsdragningsproblem. Hur vi hanterar denna problematik utgör — och kommer alltid att utgöra — en central fråga inom den antikvariska sektorn, inklusive uppdragsarkeologin. En förändrad syn på landskapet har ofrånkomligen inverkan på den antikvariska verksamheten.

Betoningen av betydelsen av hela miljöer samt relationen mellan människan och den fysiska omgivningen innebär bl a att olika miljöarkeologiska metoder bör vara lämpliga i samband med

studier av förhistoriska kulturlandskap och agrarhistoria. Inom svensk uppdragsarkeologi utförs numera i synnerhet makrofossilanalyser. Dessa görs dock ofta mer eller mindre rutinmässigt, utifrån generella frågeställningar kring landskapsutnyttjandet (Ekblom, muntligen). Mera specifika frågeställningar och riktade miljöarkeologiska projekt kring landskap och landskapsutnyttjande är dock sällsynta, men borde lämpa sig väl inom ramen för den uppdragsarkeologiska verksamheten. Makrofossilanalys är i detta sammanhang endast en av flera tänkbara metoder. Våtmarker är också ett till stora delar outforskat arkeologiskt område.

Utvecklingen kring Geografiska Informations System (GIS) har påverkat landskapsarkeologin på senare år, inte minst inom uppdragsarkeologin och de antikvariska myndigheterna. Det gäller den tekniska utvecklingen men även mängden tillgänglig data. Särskilt den sistnämnda aspekten borde innebära större möjligheter att utnyttja GIS för att utföra rumsliga analyser, och inte enbart som ett redskap för administrativa ändamål eller för kartframställning.

Rumsliga analyser görs på olika skalnivåer. Lokalnivån med intrasite-analyser är oftast standardnivån i samband med arkeologiska för- och slutundersökningar, medan utredningar rör sig över större områden. GIS-baserade rumsliga analyser på regionala eller interregionala nivåer görs dock i mindre grad inom uppdragsarkeologin. Inom ramen för de fördjupningsstudier som ibland förekommer i de uppdragsarkeologiska projekten borde det vara möjligt att utveckla rumsliga analyser på olika skalnivåer, t ex kring gravfält. Särskilt genom att i högre utsträckning utnyttja digital utgrävningsdata som framtagits under senare år, möjliggörs omfattande regionala synteser av exempelvis bebyggelseutvecklingen. Detta kräver dock att data är tillgänglig, möjlig att bearbeta och kanske även mer standardiserad. Dessutom bör GIS-datan göras tillgänglig för alternativa tolkningar. Daniel Löwenborg (Uppsala universitet) menar att dessa frågor, inte minst den sistnämnda, kommer att behöva belysas alltmer den närmsta framtiden (Löwenborg, muntligen).

Några områden som SAU särskilt vill lyfta fram kring temat Landskap:

- GIS och bearbetning av tillgänglig data – analyser
- Miljöarkeologi – arkeobotanik och strandlinjeförskjutningen
- Hela miljöer – antikvariska problem men publika möjligheter

Tema Bo

Följande tema tar sin utgångspunkt i det arkeologiska begreppet boplatser och den diskurs, eller forskningstradition, som detta begrepp genomsyras av. Exempel på sådant är frågor kring hustypologier och gårdsstrukturer, säsongsanvändning, profana lämningar i förhållande till sakrala, avgränsningsproblematiken kring den dåtida platsen kontra den nutida antikvariska lokalen/fornlämningen m m. Även boplatzarkeologin har påverkats av den förändrade synen på landskap (se ovan – jfr även Herschend 2009). I diskussioner kring bebyggelsestrukturer menas numera därför sällan enbart husen och gården utan hela det berörda kringliggande kulturlandskapet.

Kunskapen om de förhistoriska boplatsernas inre strukturer / gårdsstrukturer, hustyper och lägen har ökat markant i Sverige de senaste åren; särskilt i Skåne men även i exempelvis Mälardalen. Framst har kunskapen ökat kring boplatser från yngre bronsålder och järnålder. Bakgrunden till denna kunskapsstillväxt baseras i hög utsträckning på den arkeologiska undersökningsmetoden med maskinavbaning av större åkerytor. Genom detta tillvägagångssätt har framför allt lämningar efter stolpburna hus och andra typer av anläggningar framkommit. Metoden introducerades i Skåne i slutet av 1970-talet (se t ex Björhem & Säfvestad 1993) och i Mälardalen i slutet på 1980-talet (se t ex Andersson 1994). De nya resultaten kring förhistoriska boplatser och bebyggelse bygger främst på omfattande uppdragsarkeologiska undersökningar av stora boplatser i Syd- och Mellansverige som utförts under 1990- och 2000-talen (se för Skåne t ex Björhem & Magnusson Staaf 2006; Rostoványi 2007; Björhem & Skoglund 2009, för Mälardalen t ex Göthberg 2000, 2007, för Östergötland t ex Petersson 2006).

Fullåkerslandskapets boplatser i Skåne, men även i t ex Östergötland, innehåller ofta lämningar från tidigneolitikum och framåt i tiden. I dessa områden har därför boplatslämningar från neolitikum, brons- och järnålder kommit att undersökas med samma avbaningsmetod. I Mälardalen däremot ligger stenåldersboplatserna — på grund av landhöjningsprocessen — oftast rumsligt åtskilda från boplatser från senare perioder. Boplatserna från stenåldern är belägna högre upp i terrängen, i allmänhet i skogs- och moränmark, medan brons- och järnålderns boplatser påträffas på lägre nivåer, ofta i åkermark. Detta har bland annat resulterat i att järnåldersboplatserna i Mälardalen de senaste två decennierna undersökts genom maskinavbaning och med fokus på anläggningarna, samtidigt som stenåldersboplatserna främst undersökts genom att handgräva rutor och där fynden oftast varit det centrala (för diskussion, se t ex Larsson 2009a).

På senare år har det dock från de antikvariska myndigheternas sida funnits önskemål om att i högre grad tillämpa samma undersökningsmetod på stenåldersboplatserna i Mälardalen som praktiserats på järnåldersboplatserna. Detta har framför allt inneburit att anläggningar och kulturlager betonats på bekostnad av fynden. Orsaken till detta beror troligtvis på framhävandet av kontextuella perspektiv i den teoretiska debatten, samt att kostnaderna för fyndhanteringen anses ha blivit för höga i förhållande till den kunskapsåtervinning som genererats. Även om viljan är hög inom stenåldersarkeologin att hitta anläggningar är dock källmaterialet ofta vagt i Mälardalen och i övriga Mellansverige, i synnerhet på de mesolitiska boplatserna. Kunskapsstillväxten de senaste decennierna kring de mesolitiska boplatserna i regionen baseras därför i hög utsträckning på stenfynden, särskilt kvartsmaterialet. Dessa boplatser är i dock oftast små och innehåller i allmänhet endast mindre mängder slagen kvarts. Ofta är platserna samlade som kluster i landskapet. Detta har inneburit problem för de antikvariska myndigheterna, eftersom det är svårt att avgöra hur stora delar av landskapet som ska bedömas som fornlämning.

Angående forskningen kring järnåldersboplatser i Mälardalen har framför allt upptäckten och undersökningarna av de s k lerslättsboplatserna från äldre järnåldern genererat ny kunskap. Ett förhållandevis stort antal sådana boplatser från äldre järnålder (och även yngre bronsålder) har

undersökts i regionen de senaste 20 åren. Detta har resulterat att kunskapen kring olika slags anläggningar och konstruktioner, t ex hustyper, ökat markant (för mera ingående sammanfattningar och diskussioner kring forskningsläget, se t ex Göthberg 2000, 2007; Zachrisson 2009). För att gå vidare i forskningen kring äldre järnålderns boplatser menar Frands Herschend (Uppsala univ) att det är angeläget att avbana större ytor för att identifiera hela gårdskomplex med hägnader etc. I gengäld kan man, menar han, gräva färre anläggningar vars funktioner vi kan bedöma i plan (Herschend, muntligen).

Kunskapen kring yngre järnålderns boplatser och dess lägen har däremot inte ökat i motsvarande grad som för äldre järnålderns. Om merparten av de undersökta boplatserna från äldre järnåldern i Mälardalen återfunnits i åkermark (oftast leråkrar), så är läget mera oklart kring yngre järnålderns boplatslägen. Den traditionella uppfattningen är att yngre järnålderns boplatser återfinns uppe på impedimenten, ofta under de historiska gårdarna (Ambrosiani 1964; Hyenstrand 1974), och att de därför sällan påträffas i samband med de större yttäckande undersökningarna i åkermark (för diskussion, se Göthberg 2000:148ff). Systematiska inventeringar med hjälp av metalldetektor har dock på senare tid visat på att en del av yngre järnålderns boplatser förmodligen återfinns ute i åkermarken, men att anläggningar och konstruktioner från denna period kan vara svåra att identifiera. Ett nyligen undersökt exempel på detta är Gilltuna utanför Västerås (www.sau.se).

Genom att fokus på undersökningar av järnåldersboplatser legat på anläggningar och kulturlager har fyndmaterialen ofta kommit i skymundan. Risken med ett sådant perspektiv är att vi får ett för ensidigt ”anläggningsperspektiv” på förhistorien. Djurbenen är ett exempel på en fyndkategori som alltför sällan behandlas mera systematiskt på boplatundersökningar, likaså metallfynd på boplatser från yngre järnåldern. Inventeringar med hjälp av metalldetektor i åkermark är även ett exempel på s k matjordsarkeologi. Matjordsarkeologi i form av inventeringar eller provrutsystem syftar oftast till att urskilja rumsliga mönster utifrån fyndmaterialet i ploglagret, eller identifiera fossila åkrar genom matjordsprofiler. Detta har i Sverige främst praktiserats i Skåne (jfr Sarnäs 2008). Dessa har gett blandade resultat, men möjligheter finns att vidareutveckla och praktisera lämpliga delar även i Mälardalen.

Även kännedomen om medeltidens byar och bytomter är starkt begränsad och baseras främst på det skriftliga materialet. Tidigare forskning har ofta menat att de bytomter som vi känner utifrån de historiska lantmäterikartorna därför också har ett medeltida ursprung. De arkeologiska spåren som skulle kunna bekräfta denna tes är dock få, och mycket talar för att de reglerade bytomterna i Mälardalen i huvudsak ska ses som ett kameralt redskap från efterreformatortid, ofta tillkomna på 1600- och 1700-talen. Därför är det viktigt att vara tydlig när man använder begreppet bytomt, d v s är det en reglerad tomt eller endast platsen för de samlade historiska gårdarna (Fallgren, muntligen).

En påtaglig kunskapslucka i regionen är kännedomen om senneolitikums och äldre bronsålderns boplatser och boplatslägen. Ibland påträffas senneolitiska/ bronsålderslämningar och fynd som äldre ”brus” på boplatser från senare perioder, ibland som yngre på mellanneolitiska. Boplatser från senneolitikum och äldre bronsålder har dock inte samma starka strandbundna anknytning — och inte heller omfattande fyndmaterial — som fallet var med den gropkeramiska kulturen under mellanneolitikum Landskapsutnyttjandet under slutet av stenåldern och början av bronsåldern i regionen borde därför vara ett prioriterat forskningsområde inom uppdragsarkeologin framöver.

En förutsättning för att upptäcka nya boplatslägen är emellertid att man undersöker ytor som inte alltid förväntas innehålla förhistoriska lämningar. Exempelvis kan det finnas fog att inte stoppa avbaningen vid åkerkanten i samband med undersökningar i åkermark, utan att fortsätta upp på impedimenten och in i skogsmarken. Likaså är det viktigt att undersöka ytorna nedanför de fyndrika gropkeramiska boplatserna från mellanneolitikum, för att identifiera lämningar från i första hand senneolitikum och äldre bronsålder. De kända tidig- och mellanneolitiska boplatserna i regionen har nästan uteslutande påträffats nära den dåtida stranden — i synnerhet de från den

gropkeramiska kulturen. Möjligheten finns dock att fler boplatser i inlandslägen från dessa perioder väntar på att bli upptäckta. Även de små kustboplatserna från både mesolitikum och neolitikum kan vara svåra att identifiera, och kräver därför god kännedom om fyndmaterialet.

Olika former av miljöarkeologiska metoder och markkemiska analyser lämpar sig också ofta väl i samband med uppdragsarkeologiska undersökningar av boplatser. Detta gäller inte minst för olika typer av produktionsplatser, t ex metalhantverk. Vattendrag i anslutning till boplatserna är också möjliga miljöarkeologiska kunskapskällor.

Några områden som SAU särskilt vill lyfta fram kring temat Bo:

- Yngre järnålderns boplatslägen.
- Äldre järnålderns och yngre bronsålderns gårdar och gårdskomplex (inkl husens livslängder).
- Landskapsutnyttjandet under senneolitikum och äldre bronsålder.
- Tidig- och mellanneolitiska boplatser – landskap och funktion.
- Mesolitiska platsers potential genom strandlinjeförskjutningen i regionen.
- Fokus på både anläggningar och fynd — för samtliga tidsperioder.

Tema Liv & Död

Temat handlar om människan som levande och dödlig varelse; som enskild individ och i grupp i olika sociala sammanhang. Synen på livet och döden, och hanteringen av de mänskliga kvarlevorna är därför väsentliga ingångar till temat. Dödsritualen är också den starkaste av alla passageriter, vilket innebär att den passar utmärkt för att manifesteras och manipulera kollektiva värderingar.

Ämnet tar sin början i forskningstraditionen kring grav- och gravfältsarkeologin, men kan snarast karaktäriseras som studier kring religion, kult och ritualer i materialiserad form; i ett historiskt perspektiv. Det innebär att immateriella faktorer, som exempelvis handlingar, kollektiva minnen, sociokulturella system och kosmologier, är de faktiska studieobjekten, men närmas via den materiella kulturen. Detta föranleder åtskilliga begreppsrelaterade och metodiska problem, vilka endast kortfattat kan beröras här (för ytterligare diskussion, se t ex Notelid 2007).

Centralt i problematiken är gravbegreppet, och frågan; vad är en grav? D v s hur man kan definiera begreppet grav. När kvarlämnorna efter en eller flera individer påträffas i en anläggning med en yttre konstruktion ter sig problemet mindre komplicerat. Svårare är det att hantera i de fall anläggningarna saknar spår efter den fysiska kroppen (t ex kenotafer), endast innehåller något enstaka människoben eller när benansamlingar, alternativt spridda ben, påträffas på en yta utan någon tydlig konstruktion (för ytterligare diskussion, se t ex Engström 2007). Viktiga metodiska problem handlar om hur vi kan identifiera mänskliga aktiviteter ”som” ritual utifrån de materiella lämningarna, liksom relationerna mellan dessa handlingar och föreställningar, religion, ideologi samt andra sociala aspekter (Notelid 2007).

Huvuddragen inom grav- och gravfältsarkeologin i regionen kan kort sammanfattas med att fram till 1960-talet undersöktes gravarna främst som enskilda objekt, ensamliggande eller samlade i gravfält. Undersökande institutioner var universitetet och museerna. Gravarna och gravfälten låg också till grund för den bebyggelsearkeologiska järnåldersforskning som formades under 1960-talet och som bedrevs åren därefter (t ex Ambrosiani 1964; Hyenstrand 1974). Uppdragsarkeologiska gravfältundersökningar från slutet av 1960-talet och under 1970-talet, kring särskilt Storstockholm, resulterade i att ett flertal gravfält från i första hand järnåldern totalundersöktes (t ex Bennett 1987; Biuw 1992). Metoden med totalundersökning av järnåldersgravfält och en hög detaljupplösning i dokumentationen utvecklades även vid seminarieundersökningarna på Lovön (Petré 1984). Den uppdragsarkeologiska gravfältsarkeologin har under de senaste trettio åren främst vidareutvecklats genom den digitala mättekniken och metoden med totalavbaning, d v s ytorna mellan — och lagren under — gravarna undersöks numera i högre utsträckning än tidigare. Detta gäller inte minst bronsålderns grav- och kultplatser, varav ett antal undersökts i Uppland på senare år (se t ex Forsman & Victor 2007; Hjärthner-Holder *et al* 2008). Även förekomsten av kulthus, eller ”dödshus”, från främst bronsåldern har uppmärksammats på senare år (t ex Victor 2002). Endast ett fåtal neolitiska gravar är kända i regionen. Brända människoben påträffas emellanåt även på stenåldersboplatser; spritt i kulturlagren eller i olika anläggningar alternativt konstruktioner (se Larsson 2009b:kap 9).

I Sverige har det osteologiska ämnet — till skillnad mot många andra länder — växt fram som en integrerad del av arkeologin. Den övergripande osteologiutbildningen i både humant och animalt material, samt den nära kopplingen till arkeologiämnet, innebär att benen bättre kan förstås i relation till varandra och i sina kontexter. Ofta är dock osteologerna inte med ute i fält, utan får ta del av materialet i efterhand. Detta kan vara olyckligt ur flera synpunkter. En osteolog som deltar i fält kan exempelvis snabbt se egenheter i materialet som undgår andra, delta i tolkningsdiskussioner kring platsen, och därmed påverka inriktningen av undersökningen i fält. Till skillnad från andra fyndmaterial behandlas också benmaterialet ofta som något separat i

rapporten, en bilaga att redovisa men inte alltid som en aktiv del av den arkeologiska tolkningsprocessen.

Dödsritualer och gravar innefattar en mångfacetterad kommunikation; explicit riktad mot de levande, mot de döda, mot andevärlden eller mot gudomar. Detta kan ta sig uttryck på en rad olika sätt, t ex i form av gravgåvor, gravformer, monumentalitet, exponering, efterbehandling, kroppsställning, offer m m. Implicit riktar sig emellertid kommunikationen alltid mot de levande, d v s mot gruppen, samhället och omvärlden. Kommunikation är ett viktigt sätt att upprätthålla en gemensam verklighetsbild, en verklighet som vi kan vara tillräckligt överens om för alla praktiska syften. Till vardags betraktas denna verklighet som ett oproblematiskt och objektivt faktum. Möjlighet att styra de kommunikativa momenten innebär också en möjlighet att styra den rådande verklighetsbilden. Gravspråk är aldrig neutralt. För att kunna tolka gravspråken är därför detaljerade analyser av såväl inre som yttre gravskick och de rituella platserna som helhet samt deras relationer till omvärlden och landskapet av största vikt.

Det har i olika sammanhang på senare tid efterfrågats nya frågeställningar och mer metodutveckling kring gravundersökningar inom svensk uppdragsarkeologi (bl a från Länsstyrelsen i Stockholms län). Frågan är i huvudsak befogad. Men en utveckling mot lägre kostnader och en minskad detaljupplösning kring dokumentationen främjar inte möjligheten att beforska materialet och diskutera gravar som t ex sociala fenomen. Vi menar istället att våra uppdragsarkeologiska möjligheter ligger i att arbeta med större ytor (bl a ta större hänsyn till spridda ben och andra förekomster mellan de synliga anläggningarna), undersöka själva handlingarna (t ex vid tillkomsten av brandlagren) samt att arbeta med gravarna i större landskapsperspektiv. Dessutom är det angeläget med ett nära samarbete med den övriga forskarvärlden. SAU har även goda förutsättningar att kombinera arkeologisk och osteologisk (både animal- och humanosteologisk) kunskap före, under och efter själva fältfasen.

Några områden som SAU särskilt vill lyfta fram kring temat Liv & död

- Gravspråk och kommunikation
- Gravar i landskapet
- Handlingar kring hanteringen av de mänskliga kvarlevorna
- Tafonomiska frågor
- Kristnandeprocessen på senvikingatida gårds-/bygravfält
- Yngre bronsåldern/äldre järnålderns gravskick
- Senneolitiska/äldsta bronsålderns brandgravar på boplatser
- Människoben på stenåldersboplatser

Tema Ting & Hantverk

Studier av materiell kultur utgör, tillsammans med det långa tidsperspektivet, centrala delar av dagens arkeologiämne. Föremålsstudier har också historiskt sett i hög grad format ämnet. Den äldre kulturhistoriska forskningen var inriktad på att studera och klassificera artefakter och skapade formella typer som ofta gavs essentiellt innehåll. Den processuella arkeologin från 1960-talet och framåt försökte bryta den kulturhistoriska traditionen genom att studera funktion och olika sociala aspekter genom att bl a använda metrisk och teknologiska typer.

Den postprocessuella arkeologin från 1980-talet och senare kan delvis förstås som en kritik av en alltför ensidig framhävmått inom den processuella arkeologin av funktion som förklaringsgrund för materiell kultur och förändringar av typer. Istället har de symboliska innebörden lyfts fram (för vidare diskussion, se t ex Olsen 2003).

Forskningsläget idag (år 2011) kring materiell kultur, eller materialitet, handlar till stor del om att förklara/förstå komplexiteten kring föremåls både praktiska funktioner och symboliska innebörder samt föremåls förändringar över tid, utifrån olika vetenskapsteoretiska perspektiv.

Jan Apel (Högskolan Gotland) menar att utmaningen i att förklara ovan nämnda komplexitet ligger i att kombinera den processuella arkeologins materialistiska, eller instrumentella, uppfattning, med förklaringsmodeller kring funktionell adaptation och yttre anpassning, med den kulturhistoriska arkeologins essentialistiska synsätt, med traditioner och stegvisa förändringar av materiell kultur baserade på olika handlingsförklaringar kring mänskligt socialt beteende. Han framhåller även vikten av frågor kring hur kulturell kunskap överförs mellan olika människor i samband med studier av hantverk och teknologier, samt möjligheterna att typbestämna artefakter utifrån de teknologiska handlingssekvenserna, *chaîne opératoire* (Apel, muntligen; jfr även Apel & Darmark 2007).

I artikeln ”Ting-mennesker-samfunn” presenterar Bjørnar Olsen (2006) två olika synsätt på hur man kan förhålla sig till begreppet materiell kultur. I det ena är begreppets betydelse förankrad i en utanförliggande, icke-materiell kulturell dimension, medan i det andra är det relationella nät som kombinerar och förbinder människor och icke-människor (ting) i ett oändligt antal hybridrelationer. I det sistnämnda fallet är ting (ting i vid bemärkelse, vilket även inkluderar byggnader o dyl.) både objekt och subjekt (jfr Tema Landskap). Forskning inom sociologi och kognition har också under de senaste decennierna allt mer kommit att uppmärksamma det intima beroendeförhållandet mellan människan och de föremål hon tillverkar. Tingen bidrar till att skapa individens identitet och relationer, inte bara i användandet utan även i samband med tillverkningsprocessen. Detta ömsesidiga förhållande kan t o m studeras på neurologisk nivå. Upplärning och traderingen av praktisk kunskap är en central socialiserande process i en ung människas liv, och kontrollen av praktisk och teoretisk kunskap en fundamental maktfaktor i dåtida samhällen lika väl som i de nutida (se t ex Wenger 1998).

Anmärkningsvärt är att samtidigt som studier kring materiell kultur och materialitet diskuterats livligt de senaste åren inom den teoretiska humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen (inkl arkeologin) har föremålsstudier inom den arkeologiska antikvariska verksamheten blivit alltmer begränsad. Detsamma gäller forskning och undervisning kring föremål vid landets arkeologiska universitetsinstitutioner. En förklaring till detta – men troligtvis inte den enda – är förmodligen föremåls- eller fornsaksforskningens oföränderliga kulturhistoriska form, med fokus på formella typer och typologier, trots både den processuella och postprocessuella arkeologins ansatser till något annat.

John Ljungkvist (Uppsala universitet) menar att det numera bedrivs alltför lite föremålsstudier kring t ex typologier i Sverige, i motsats till situationen i Danmark och i Tyskland vars förankring

i den kulturhistoriska traditionen är starkare. Följden av detta är att vi i Sverige idag använder gamla typologiska arbeten, som i många fall skulle behöva uppdateras (Ljungkvist, muntligen).

Uppdragsarkeologin i Sverige genomför årligen åtskilliga både stora och små undersökningar, vilket resulterar i ett sammanlagt mycket omfattande empiriska material. Djupare och mera komplexa analyser saknas dock i allmänhet tid för inom uppdragsarkeologin. Förutsatt att uppdragsarkeologin bör ägna sig åt kulturhistoria så borde däremot olika slags materialsammanställningar, liksom uppdateringar av typologier, lämpa sig väl inom ramen för nuvarande verksamhet. Likaså finns goda förutsättningar för metodutveckling i fält. Exempel på detta är användning av metalldetektorer på yngre järnåldersboplatser, liksom andra former av fyndinventering. Fynden kan ge en annan bild av fornlämningens karaktär och struktur jämfört med anläggningarna. Även tekniska och olika laborativa analyser av föremål bör ha goda förutsättningar att genomföras inom uppdragsarkeologin.

Som nämndes i Tema Bo har en generell intresseförskjutning skett från fynd till anläggningar i samband med boplotsundersökningar de senaste decennierna. Detta har i första hand drabbat studier av föremål från järnåldern. Som påpekades ovan anses bland annat kostnaderna för fyndhanteringen ha blivit för höga i förhållande till den kunskapsåtervinning som genererats. Föremålsstudier har emellertid haft en starkare ställning inom stenåldersforskningen, både teoretiskt och empiriskt. Föremål och avfall i sten, keramik och ben utgör också huvuddelen av källmaterialet på stenåldersboplatser. Kjell Knutsson (Uppsala universitet) betonar behovet av förförståelse och systematiska urvalsprinciper vid studier av massmaterial från boplatser. Detta gäller inte enbart stenåldersmaterial, utan i lika hög grad exempelvis ben- och keramikmaterial på järnåldersboplatser (Knutsson, muntligen).

Några områden som SAU särskilt vill lyfta fram kring temat Ting & hantverk:

- Materialsammanställningar och uppdateringar av typologier
- Tekniska och laborativa analyser av föremål — från tillverkning- och användningsprocessen
- Rumsliga analyser inom enskilda lokaler och mellan olika lokaler
- Hantverkets relation till samhällsstrukturer

REFERENSER

- Ambrosiani, B. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria*. KVHAA monografier. Stockholm.
- Andersson, K. 1994. *Bakgrund och arbetets utförande. Tibble. Bebyggelse och gravar i norra Tröden*. Arkeologi på väg - undersökningar för E18. Riksantikvarieämbetet UV-Uppsala rapport 1994:54. Uppsala.
- Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text - en introduktion till de historiska arkeologierna*. Brutus Östlings bokförlag. Stockholm/Stehag.
- Apel, J. & Darmark, K. 2007. Den flathuggna pilspetsens fylogeni – Mellansvenskt stenhantverk ur ett kulturevolutionistiskt perspektiv. I: N. Stenbäck (red). *Stenåldern i Uppland. Uppdragsarkeologi och eftertanke. Arkeologi E4 Uppland – studier, Vol. 1*. Uppsala: 31-66.
- Apel, J. & Knutsson, K. (eds). 2006. *Skilled Production and Social Reproduction. Aspects of traditional Stone-Tool Technologies*. Proceedings of a Symposium in Uppsala, August 20-24, 2003, SAU Stenstudier 2. Uppsala.
- Balée, W. 2006. The Research Program of Historical Ecology. *Annual Review of Anthropology* 35: 75-98.
- Baudou, E. 2004. *Den nordiska arkeologin - historia och tolkningar*. KVHAA. Stockholm.
- Bennett, A. 1987. *Graven - religiös och social symbol strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälardalen*. Theses and papers in North-European archaeology, 18. Stockholms universitet.
- Biuw, A. 1992. *Norra Spånga. Bebyggelse och samhälle under järnåldern*. Stockholm.
- Björhem, N. & Magnusson Staaf, B. 2006. *Långhuslandskapet. En studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder*. Malmöfynd 8. Malmö kulturmiljö.
- Björhem, N. & Skoglund, P. 2009. Kulturlandskapets kontinuitet - platser, gårdar och vägar i ett långtidsperspektiv. I: A. Högberg, B. Nilsson & P. Skoglund (red). *Gården i landskapet. Tre bebyggelsearkeologiska studier*. Malmö kulturmiljö. Malmö.
- Bradley, R. 2000. *An archaeology of natural places*. Routledge. New York.
- Bäckström, Y., Hulth, H. & Wikborg, J. 2001. *Eldstäder och gravar i Roteberg, Sollentuna*. SAU skrifter 2. Uppsala.
- Conolly, J. & Lake, M. 2006. *Geographical Information Systems in Archaeology*. University Press. Cambridge.
- Darmark, K. & Sundström, L. 2005. *Postboda 3. En senmesolitisk lägerplats i Uppland*. SAU skrifter 9. Uppsala.
- Darmark, K. & Vogel, P. 2008. *Kol- och skärnstensgropar i Enköpingstrakten. Ekonomiska förändringar under övergången till yngre bronsålder*. SAU rapport 2008:1. Uppsala.
- Darmark, K., Guinard, M. & Stenbäck, N. 2011. *Sofiedal 11. En mellanmesolitisk boplats i södra Gästrikland*. SAU rapport 2010:9. Uppsala.
- Darmark, K., Guinard, M., Sundström, L. & Vogel, P. 2010. *Svartkärret 1-3. Tre mellanmesolitiska lägerplatser i Närke*. SAU rapport 2009:5. Uppsala.

- Eklund, S. 2005. *Vaxmyra. Två boplatser vid en bäck. Vålbevarade huslämningar och ett gravområde från äldre järnålder*. SAU skrifter 8. Uppsala.
- Engström, T. 2007. De dolda döda – och deras betydelse för gravbegreppet. I: M. Notelid (red). *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland. Arkeologi E4 Uppland – studier, Vol. 2*. Uppsala: 77-99.
- Engström, T. & Pettersson, E. 2005. *Karby/Smedstugan. En gravplats från yngre bronsålder och äldsta järnålder. Norrortsleden*. UV Mitt, Daff 2005:18. Stockholm.
- Engström, T. & Wikborg, J. 2006. *Kyrsta. Gravar från järnålder och medeltid*. SAU skrifter 16. Uppsala.
- Ersgård, L. 2006. *Det förflutna är att räkna med - en vetenskaplig programskrift från UV*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Forsman, C. & Victor, H. 2007. *Sommaränge Skog. Begravningar, ritualer och bebyggelse från senneolitikum, bronsålder och folkvandringstid*. SAU Skrifter 18. Uppsala.
- Guinard, M. & Vogel, P. 2006. *Stormossen. Ett senmesolitiskt boplatsskomplex i den yttre uppländska skärgården*. SAU skrifter 20. Uppsala.
- Göthberg, H. 2000. *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*. OPIA 25. Uppsala universitet.
- Göthberg, H. 2007. Mer än bara hus och gårdar. I: H. Göthberg (red). *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang. Arkeologi E4 Uppland – studier, Vol. 3*. Uppsala: 403-447.
- Herschend, F. 2009. *The Early Iron Age in South Scandinavia. Social Order in Settlement and Landscape*. OPIA 46. Uppsala universitet.
- Hjärthner-Holdar, E., Eriksson, T. & Östling, A. 2008. *Mellan himmel och jord. Ryssgärdet, en guldskimrande bronsåldersmiljö i centrala Uppland*. Arkeologi E4 Uppland – studier, Vol. 5. Uppsala.
- Hyenstrand, Å. 1974. *Centralbygd – randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvenska yngre järnålder*. Studies in North-European archaeology, 5. Stockholms universitet.
- Jensen, O. 2002. *Forn tid i historien. En arkeologihistorisk studie av synen på forntid och forntida lämningar, från medeltiden till och med förupplysningen*. GOTARC. Serie B, Gothenburg Archaeological Theses, 19. Göteborgs universitet.
- Jensen, O. 2006. *Fornlämningsbegreppets historia – en exposé över 400 år*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Larsson, Å.M. 2009a. Taking out the Trash. On Excavating Settlements in General, and Houses of the Battle Axe Culture in Particular. *Current Swedish Archaeology, Vol. 15-16*, 2007/2008. Stockholm: 111-136.
- Larsson, Å.M. 2009b. *Breaking and making bodies and pots. Material and ritual practices in Sweden in the third millennium BC*. Aun 40. Uppsala universitet.
- Ljungkvist, J. 2000. *I maktens närhet. Två boplatundersökningar i Gamla Uppsala*. SAU skrifter 1. Uppsala.
- Notelid, M. 2007. Diskussion. I: M. Notelid (red). *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland. Arkeologi E4 Uppland – studier, Vol. 2*. Uppsala: 497-509.
- Olsen, B. 2003. *Från ting till text. Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*. Studentlitteratur. Lund.

- Olsen, B. 2006. Ting-mennesker-samfunn. Introduksjon til en symmetrisk arkeologi. *Arkeologisk Forum nr.14, Maj 2006*. FaF. København:13-18.
- Onsten-Molander, A. 2008. *Skälby. Bilden av byn växer fram. Fortsatta undersökningar av boplatsslämningar från äldre järnålder*. SAU rapport 2008:14. Uppsala.
- Onsten-Molander, A. & Wikborg, J. 2006a. *Trekanten och Björkgården. Boplatsslämningar från brons- och järnåldern vid Fullerö*. SAU skrifter 13. Uppsala.
- Onsten-Molander, A. & Wikborg, J. 2006b. *Kyrsta. Förhistoriska boplatsslämningar*. SAU skrifter 17. Uppsala.
- Persson, M., Andersson, F., Guinard, M. & Lindkvist, A. 2002. *Bronsålderslämningar i Kumla. Gravar och gropar*. SAU skrifter 3. Uppsala.
- Petersson, M. 2006. *Djurhållning och betesdrift. Djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet & Uppsala universitet. Uppsala.
- Petré, B. 1984. *Arkeologiska undersökningar på Lovö D.4. Bebyggelsearkeologisk analys*. Studies in North-European archaeology, 10. Stockholms universitet.
- Pettersson, E. 2010. *Västra Via vid vägen. Boplatsslämningar och järnframställningsplats från järnåldern samt brandgravar från senneolitikum-äldre bronsålder*. SAU rapport 2010:2. Uppsala.
- Pettersson, E. & Eklund, S. 2005. *Den äldsta bebyggelsen i Lilla Sylta. Norrortsleden*. UV Mitt, Daff 2005:3. Stockholm.
- Rostoványi, A. 2007. *Stenålderslandskapet*. Malmöfynd 11. Malmö kulturmiljö.
- Sarnäs, P. 2008. *Fulläkerslandskapet*. Malmöfynd 14. Malmö kulturmiljö.
- Schmidt Wikborg, E. 2006. *Från gård och grund uppå Sommaränge Skog. Medeltida bebyggelselämningar i Viksta socken, Uppland*. SAU skrifter 15. Uppsala.
- SOU 2005:80. *Uppdragsarkeologi i tiden*. Kulturdepartementet. Regeringskansliet.
- Stenbäck, N. 2007. *Stenåldern i Uppland. Uppdragsarkeologi och eftertanke. Arkeologi E4 Uppland – studier, Vol. 1*. Uppsala.
- Stenbäck, N. 2010. *Sanna. En åkerboplatz med stort tidsdjup. Boplatsslämningar från tidigneolitikum och äldre järnålder*. SAU rapport 2009:6. Uppsala.
- Stenbäck, N. & Vogel, P. 2010. *Norslunda. En mellan- och senneolitisk fångstboplatz i södra Uppland*. SAU rapport 2009:11. Uppsala.
- Sundström, L. & Darmark, K. 2005. *Bälmyren. En familjebaserad tidigneolitisk kustboplatz i Uppland*. SAU skrifter 7. Uppsala.
- Sundström, L., Darmark, K. & Stenbäck, N. 2006. *Postboda 2 och 1. Säsongsboplatser med gropkeramik från övergången tidigneolitikum-mellanneolitikum i norra Uppland*. SAU skrifter 10. Uppsala.
- Tilley, C. 1994. *A phenomenology of landscape. Places, paths, and monuments*. Berg. Oxford.
- Ucko, P. & Layton, R. 1999. (eds). Introduction: gazing on the landscape and encountering the environment. In: *The Archaeology and Anthropology of Landscape. Shaping your landscape*. Routledge. London & New York.
- Wenger, E. 1998. *Communities of Practice. Learning, meaning and identity*. University Press. Cambridge.
- Victor, H. 2002. *Med graven som granne. Om bronsålderns kultbus*. Aun 30. Uppsala universitet.

- Victor, H., Andersson, M. & Westerholm, A. 2005. *Kammargravar från folkvandringstid i Lilla Sylta - RAÄ 91, en gravplats använd under brons- och järnålder*. Norrortsleden. UV Mitt, Daff 2005:7. Stockholm.
- Wikborg, J. & Ählström, J. 2005. *Väg 250, Holmsmalma-Gålby. Ett gravfält och en boplats från äldre järnålder samt en gravhöj från yngre järnålder*. Västmanlands läns museum & SAU. Västmanlands läns museum, Rapport A 2004:A13. Västerås.
- Zachrisson, T. 2009. *Vetenskapligt program 2009. Del 2*. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen. Västerås.

Muntliga referenser

- Jan Apel (Högskolan Gotland) – samtal november 2010
- Anneli Ekblom (Uppsala universitet) – samtal oktober 2010
- Jan-Henrik Fallgren (University of Aberdeen) – samtal mars 2011
- Frans Herschend (Uppsala universitet) – samtal september 2010
- Karl-Johan Lindholm (Uppsala universitet / SLU) – samtal oktober 2010
- John Ljungkvist (Uppsala universitet) – samtal september 2010
- Daniel Löwenborg (Uppsala universitet) – samtal september 2010
- Kjel Knutsson (Uppsala universitet) – samtal november 2010

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS